
A KÖZÜGGYÉ MINŐSÜLŐ MAGÁNÉLET

Kovács Teréz

A CSALÁD FEJLŐDÉSE — KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NŐ HELYZETÉNEK VÁLTOZÁSÁRA

A család talán az a szociológiai kategória, amely legtöbbet foglalkoztatja az empirikus kutatást. Mivel azonban egy olyan kategóriával állunk szemben, amit a mindennapi közhasználatból vettünk át, probléma merül fel e fogalommal kapcsolatos adatok tudományos értelmezésekor. W. Good, amerikai szociológus pl. megjegyzi, hogy a családról mindannyian már eleve „nagyon” sokat tudunk,¹ s ezért mindig bizonyos előítéllettel kezdünk a kutatásába.

Eddig a szakirodalomban nem alakult ki a családnak egy széles körben elfogadott elméleti meghatározása.² Az ezzel kapcsolatos definíciók jó részét leíró jellegűek és gyakran abból állnak, hogy a szerzők felsorolják azt, hogy kik alkotják, illetve milyen funkciót lát el a család. Találkozunk azzal a jelenséggel is, hogy olyan funkciókat is a családnak tüntetnek fel, amelyet más intézmény is elláthat.

Jelenleg feladatunknak tartjuk meghatározni, mi számunkra a család esetében a *differentia specifica*. A család a primér, az elsődleges csoportok legsajátosabb képviselője, amelyben biológiai, érzelmi és társadalmi elemek vegyülnek és amely a történelem folyamán változtatja formáit és funkcióit. A család a társadalommal változik. A társadalom egésze ugyanis az a tényező, amely meghatározza a családot alkotó nő és férfi, valamint ezek vérségi leszármazottainak vagy örökbe fogadott gyerkeinek a kapcsolatát. Ez egy intim közösség, amelynek alapvető funkciója az utódok személyiségformálása, valamint a családtagok érzelmi egyensúlyának a megteremtése.

Történelmi betekintés a család társadalmi fejlődésébe

Az antropológiában kialakult evolúciós elmélet képviselői (Bachofen, L. Morgan, E. B. Taylor) foglalkoztak először a család történelmi fejlődésével. Ennek az irányzatnak a képviselői meg akarták találni a mai

modern család származásának gyökereit és megkísérelték a család történelmi fejlődését nyomon követni. Ezzel kapcsolatban először az a kérdés merült fel, hogy vajon a család egyidős-e az emberi társadalommal. Morgan olyan hipotézisből indult ki, hogy létezett egy ősállapot, amelyet a törzsön belüli korlátlan nemi érintkezés (promiszkuitás) jellemzett. Ezt a feltevést Bachofen és Engels is elfogadták.³ Tehát az emberi társadalomnak volt egy olyan szakasza, amikor nem létezett család. Állítását nem empirikus adatokra, hanem logikai következtetésre alapozta. Viszont Taylor és más antropológusok (Westermarck és Malinowski) elvetik a promiszkuitás gondolatát és azt állítják, hogy a család a társadalmi szervezet kialakulásakor jött létre. Habár a modern antropológiai tudományos eredmények az utóbbiak állítását igazolták, mégis Morgan műve az „Östársadalom”⁴ rendkívül értékes, mert a szerző újra felfedezte Amerikában a materialista történelemszemléletet (amit Marx is nagyra értékelt nála) és arra a következtetésre jutott, hogy a történelem fejlődése végső fokon nem más, mint a közvetlen élet termelése és újratermelése, vagyis a történelem fejlődése egybeesik a munka és a család fejlődésével. A család — állítja Morgan — „az alacsonyabb formáról a magasabb formába halad előre abban a mértékben, ahogy a társadalom az alacsonyabb fokról a magasabb fokra fejlődik”. Morgan e műve inspirálta Engelsest „A család, az állam és a magántulajdon eredete” (1884) című könyve megírására, s így született meg a marxizmus klasszikusainak ez a talán legolvasmányosabb és legérdekesebb műve. A szerző a család négy történelmi fokáról beszél: vérrokonsági család, punaluacs család, páros család és monogám család.

Az első három családtípus időbelileg a történelem előtti korra tehető és az ezekre vonatkozó adatok ismertetésekor Engels kizárólag Morgan bizonyítékaira támaszkodik. A monogám családra vonatkozó adatokat pedig ő fűzte hozzá.

„Az őstörténeti család fejlődése tehát — írja Engels — annak az eredetileg az egész törzset átfogó körnek az állandó szűkülésében áll, amelyen belül a két nem közötti házassági közösség uralkodik.” Illetve a család fejlődését ezen a fokon a vérrokonok (akiket eredetileg házassági kötelékek tartanak össze) közötti házassági kapcsolatok fokozatos megtiltása jelenti. E fejlődés folyamán előbb a közeli, majd a távoli rokonekat rekesztették ki a házassági kapcsolatokból, míg végül kialakult egy monogám pár, amely ma is uralkodó családforma.

*

Cvetko Kostić Sociologija sela (Faluszociológia) című könyvében a családtípusok felvázolását nem a fenti időbeli sorrendben, hanem térbelileg adta meg. Őt ugyanis az érdekelte, hogy az európai falusi társadalmakban napjainkban milyen családtípusok fordulnak elő.⁵ Így beszélt a patriarchális, a mohamedán, a szovjet családokról és a délszláv nagycsaládról.

A patriarchális családban a pater familias afféle családi istennek számított. Ezt a szerepet a nő semmiképpen sem tölthette be. A házasság fő célja a férfiutódok világra hozása volt. Ha ez nem valósult meg, akkor a törvény engedélyezte a családi kultusz mesterséges meghosszabbítását, amit fiúgyerek örökbefogadásával értek el. Ebben a családformában a házasság és a család megszilárdítása volt az elsődleges (a nőtlenséget elítélték, a házasságon kívül született gyerekeknek nem adták meg azokat a jogokat, amelyek a házasságban születetteket megillették). A valóságban viszont szinte az ellenkezője történt. Már a görögöknél és a rómaiaknál ismert volt a heterizmus, a házasságtörés és alkalmi hűtlenség, természetesen csak a férj számára, mert a patriarchális családban a nőtől szigorú hűséget vártak el. Ez a kettős erkölcs azért volt, mert a történelem folyamán a patriarchális házasság nem a kölcsönös szerelem alapján jött létre, hanem az előnyösség szempontjából kötött alku volt.

A mohamedán család alapvető jellemvonása a poligámia, aminek vallási okai vannak (az új vallás terjesztéséhez mind több katonára volt szükség). A korán szerint a női utódok fele annyit örökölhetnek mint a férfiak. A többnejűség és öröklési rendszer mellett még két intézmény — a Talak és a Mehr — teszi sajátossá ezt a családtípust. A Talak, a férj azon joga, hogy ok nélkül úgymond „elzavarja” a feleségét. A Mehr bizonyos értékű tárgyakat jelent, amelyet a férj házasságkötés alkalmával a feleségnek ajándékoz és amely kizárólag az ő tulajdonát képezi, amit elbocsajtás alkalmával magával is visz. Így a Mehr végeredményben ellensúlyozza a Talak negatív következményét. Viszont a házasság felbontására ebben a családtípusban sem néztek jószemmel. Mohamed szavát idézve a korábban a következők állnak: „A megengedett dolgok közül az isten legjobban a házasság felbontását ítéli el.”

Az említett helyen a szerző azért foglalkozik külön a szovjet családtípussal, mert az 1918-ban és 1926-ban meghozott családjogi törvények előírányozták a családdal és a házassággal — országrészenként eltérő formában — felmerülő szokások eltörlését és az egységes családmódel kialakítását. Mindez a meglévő szokások olyan mély megreformálását feltételezte, hogy egyes kortárs polgári gondolkodók a szovjet családra mint egyszerű „szexuális közösségre” tekintettek, amelyben a házastársaktól sem házassági hűséget, sem együttélést nem követelnek és a házastársak ezt a laza közösséget bármikor felbonthatják. A későbbiek során bebizonyosodott hogy egyes társadalmi folyamatok, elsősorban az iparosítás és a városiasodás, nagyobb mértékben változtatják meg a családot mint a jogszabályok. Ezért az 1936 és 1944-ben meghozott családjogi rendelkezések már nem a család és a házasság fellazítására, hanem annak megszilárdítására irányultak.

A délszláv nagycsalád (zadruga) egy vérségi és vagyoni közösség, amely közös munkát és együttélést feltételez. Ezt a többgenerációs közösséget egy apa vér szerinti vagy örökbe fogadott férfiutódai és azok feleségei, illetve közös gyerekeik alkotják. A családban a legfőbb személy a családfő (starešina, domačica) fennhatása alatt állnak. Ezt a „funkciót”

általában a családfő felesége tölti be. Neki úgyszólván döntő szerepe van a partnerválasztásban a lányok férjhezmenetele alkalmával. Noha a gyakorlatban a férfitagok nagyobb hatalommal rendelkeztek, mint a nők, mégis ez egy demokratikus közösség volt, hiszen az össz felnőttek — nők és férfiak egyaránt — tagjai voltak a családi tanácsnak (porodično veće), amely egyúttal a legfőbb hatalmi szerv is.

A polgári család a patriarchális család egyik formája, amelyre a kapitalista árutermelés rányomja a maga bélyegét. Ennek a családnak Gordana Cerjan-Letica szerint a következő történelmi feltételei vannak:⁶

1. patriarchátus,
2. magántulajdon,
3. a magán és közös alapon megvalósuló munkamegosztás (és az ezzel járó fogyasztás is), valamint az életnek a magán és a közösségi életre való felosztása (amelyben éppen a család képezi a magánéletet az árutermelés pedig a közéletet),
4. az árutermelés megjelenése,
5. a tőke és a bér munka megjelenése,
6. a meglévő értékrendszer megváltozása.

A szerző szerint a jugoszláv szocializmus a családnak csak a második (magántulajdon) és az ötödik (tőke és bér munka) feltételeit szüntette meg, míg a többiekét átvette és a szocialista árutermelés feltételeinek megfelelően módosította.

A család változása a jugoszláv szocializmus fejlődése folyamán

Már a haladó burzsoá törvények előírták, hogy a házasság két fél által önkéntesen kötött szerződés, s mindkét fél egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel vállalja. Viszont Engels látta, hogy ez a törvény a két felet csak papíron teszi egyenlővé, és szerinte a teljes egyenlőséghez az szükséges, hogy a nő olyan munkát végezzen, ami köztisztletnek örvend. A patriarchális család kialakulásakor az a munka, amit a nő végez — a háztartás vezetése és a gyerekeknevelés — elveszítette közügyjellegét és magánszolgálatná vált. Ezt a munkát most ismét társadalmi ügyvé kell tenni, a nőnek pedig be kell kapcsolódnia abba a munkába, amit a társadalom nagyra értékel — a termelő, kereső munkába. Engels szerint a burzsoá nagyipar nyitja meg újra a nő előtt — de csak a proletár nő előtt az utat a társadalmi termeléshez.

A szocialista társadalmi rendszer eddig ismeretlen mértékben vonta be a nőt a termelésbe. A kelet-európai országok többségében a nők a foglalkoztatottak közel felét alkották, Jugoszláviában a háború előtt a foglalkoztatottak 18 százaléka, 1961-ben 26,4 százaléka volt nő, manapság pedig ez a szám meghaladja az egyharmadot. Ez a tényező az, amely legjobban kihat a család átalakulására.⁷ A női munkavállalás azonban gyakran nem hozta meg a hozzáfűzött reményeket, mindenképp a nő emancipációját. Ezzel kapcsolatban Vesna Pusić, a következőket írja:

„Egyrészt minél alacsonyabb a jólét egy társadalomban, annál nagyobb a női foglalkoztatottak száma, másrészt minél nagyobb a jólétben élők száma, annál kevesebb a női foglalkoztatottak száma.”⁸ De ha a női foglalkoztatottság és az általános jólét a fejlődés ellentétes előjelű összetevője, akkor a nő gazdasági kényszerből, a nagyobb kereset végett áll munkába. A szerző szerint s ez kezdetben a pusztá létfenntartást, később pedig a jobb és kényelmesebb életet szolgálja. Ez a munka biztosítja ugyan számára az elismerést — legalábbis a családban —, problémát jelent azonban az, hogy a munkába állásával egyidőben nem válik meg a történelmileg rákényszerített háziasszony szereptől. Ehhez a férj tudatának megváltoztatása mellett a szolgáltatások megfelelő anyagi és intézményes feltételeit kellene biztosítani, ami éppenséggel nem adatik meg. Így a szocialista társadalmi rendszer anyagi alapja fejletlenségének következményeit a családon belül elsősorban a nő viseli. Mint családtag a nő négy alapvető tevékenységet végez és ebből kifolyólag négy szerepe van: háztartásvezetés, feleség, valamint az anyai és gazdasági szerep. Ebben a tanulmányban nincs szándékunk ismertetni az egyes szerepek közötti konfliktusokat, hanem a családszervezet egészének változását szemléltetjük a hagyományostól⁹ a modern család kialakulásáig. A témával kapcsolatos nézetek ismertetésekor főleg Olivera Burić kutatásaira támaszkodunk.¹⁰ Ő a családi élet négy területén — munkamegosztás, döntéshozatal, kommunikáció és szabad idő — kialakult helyzetet, illetve bekövetkezett változást kísérte figyelemmel. Hangsúlyozta, hogy különbséget kell tenni a tényleges cselekvés és a róla kialakult felfogás között. Ez a kettő összhangban is lehet, bár az sem ritka, hogy az emberek másként cselekszenek, mint ahogy vélekednek. Az okot a szerző abban látja, hogy Jugoszláviában a családra vonatkozó jogi előírások világviszonylatban is előrehaladottak, csak hogy ezek az elvek a gyakorlatban még nem valósulnak meg következetesen. A hatvanas években végzett kutatások alapján arra a megállapításra jutott, hogy leggyakrabban az elmélet a gyakorlattal meghasonul, ez azért van így, mert a család az élet legintimebb részét alkotja, így elzárkózik a külső hatásoktól, s igyekszik megtartani régi formáját, erősen ellenállni a változásoknak.

A tradicionális családra¹¹ mind a négy vizsgált területen — munkamegosztás, döntéshozatal, kommunikáció, szabad idő — a nemek szerinti elkülönülés jellemző. A férfi nem vállal részt a „női házi munkából”, a családban az övé a döntő szó a fontos határozatok meghozatalakor. A feleséggel csak a mindennapi családi dolgokról beszélget (hiányos kommunikáció) szabadidejét pedig nem az ő társaságában tölti el, ez utóbbi jogot az „asszonytól” megvonja.

A modern vagy demokratikus családban nincs meg a nemek szerinti elkülönülés. A férfi a szükségletektől függően kiveszi részét az össz „házi munkából”, a feleséggel közösen hozzák meg a határozatokat. Közösen beszélnek meg (kölcsonös közlés) minden kérdést, kezdve az érzelmi élettől a politikai kérdésekig és együtt töltik el a szabad idejüket.

Az 1967-ben Kragujevacon végzett kutatások alapján a családtípusok megoszlása a következőképpen alakult:

Cselekvésben és felfogásban		%
1. típus: összehangolt	tradicionális	15
2. típus: nem összehangolt	elméletben haladó	55
3. típus: nem összehangolt	gyakorlatban haladó	20
4. típus: összehangolt	modern	10
Összesen		100

Mint a táblázatból is kitűnik, a családok 85 százaléka változáson ment keresztül, de mindjárt hozzá kell tenni, hogy radikálisan mindössze 10 százaléuk változott meg. Hetvenöt százalékukban csak némi módosulásról, míg 15 százalékukban mégcsak módosulásról sem beszélhetünk. A táblázatból még az is kiviláglik, hogy a megkérdezetteknél leggyakrabban az elvek, a felfogás változtak meg. A családok több mint fele haladóbb nézeteket vall (haladóbban nyilatkozik), mint cselekszik. (2. típus) Ezek a családok közelebb állnak a hagyományos, mint a modern típushoz. Empirikus tapasztalatok alapján kissé érthetetlennek tűnik, hogy léteznek olyan családok is, ahol a családtagok gyakorlatilag, a tetteikben haladóbbak, mint elméletileg. (3. típus) A szerző szerint ez olyankor fordul elő, ha a feleség nincs állandó munkaviszonyban és végeredményben a mindennapi családi életben (főleg a férj távollétében) önállóan hoz döntéseket, viszont úgy tartják, hogy ez nem az ő feladata lenne. Mindez nemcsak a tradicionális ideológia melletti makacs kitartást jelenti, hanem azt is, hogy a nő tudatosan nem akar részt vállalni a döntéshozatalból, mert ez újabb megterhelést és felelősséget jelent számára. A családi döntéshozatal demokratizálódása nem mindig nyereség a nő számára. Ezáltal a férfi tehermentesül és kívülálló bírálója lesz annak, amit a nő egyedül végez.

Külön-külön szemlélve a családi élet említett négy területét azt mondhatjuk, hogy legnagyobb haladás a döntéshozatal és a munkamegosztás területén történt. A legdemokratikusabb döntéshozatal olyan családokban van, ahol a nő iskolázottabb és nagyobb műveltségű, mint a férfi. A házi munka megosztására pedig ott kerül sor, ahol a nő úgymond karriert csinál. A műveltség és a munkavállalás növeli a nő érdeklődési körét, minek következtében egyre jobban csökken azoknak a családoknak a száma, ahol a házastársak csak a mindennapi apró-cseprő dolgokról beszélgetnek. A szabad idő a családi élet azon területe, ahol a legkisebb változás történt. A férj továbbra is a saját férfi társaságával jár a sportmérkőzésekre, a kávéházba, kártyázni vagy a barátokhoz, illetve ha fáradt, otthon marad, olvassa az újságot, hallgatja a rádiót, nézi a televíziót vagy fekszik. „Érdekes, a nő munkavállalása és magasabb műveltsége nemcsak hogy nem válik a szabad idő modernizálási tényezőjévé,

hanem ellenkezőleg, visszahúzó erő lesz a tradicionális típus felé. (3. típus) A nő munkavállalása megnöveli ugyan a szabad idő iránti igényt, de csak igény marad. (2. típus). A szabad idő a családi élet egyetlen területe, ahol a nő társadalmi helyzetének növekedésével csökken a cselekvésben és felfogásban összehangolt modern családtípus száma. Érdekes megjegyezni, hogy a dolgozó nő a számtalan felelősség és kötelezettség mellett sem érez fáradtságot, sokkal kaphatóbb arra, hogy férjével együtt elmenjen szórakozni, mint a háziasszonyok.”¹²

Olivera Burić szerint az iparosítás a városiasodás és a modernizálódás azok a folyamatok, amelyek kihatottak a család átalakulására. A társadalmi helyzet az iskolai végzettség és a női foglalkoztatottság javulásával párhuzamosan változik a család is, olyképpen, hogy egyre jobban eltűnik a tradicionális és megjelenik a modern családtípus, egyelőre még az átmeneti típusok nagy előfordulási arányával, ami a házastársak közötti meg nem értéshez vezet. Nem lényegtelen az a megállapítás sem, hogy a nők nagyobb mértékben tartoznak az össze nem hangolt típusokhoz, mint a férfiak. Továbbá a magasabb műveltség és a foglalkoztatás következtében a nő modern felfogású lesz, de otthon a hagyományos módon végzi a munkát, s mindez belső feszültséghez, a helyzetével való elégedetlenséghez vezet. A legtöbb össze nem hangolt típus a társadalom felső rétegéhez (mivel ott magasabb az iskolai végzettség és a foglalkoztatottság) tartozik. Ez ellentétben áll a fejlett ipari államokban végzett kutatásokkal, ahol ugyanis a családi teendők körül alkotott elvárások és a gyakorlati kivitelezésük közötti diszharmónia leginkább a társadalom alsó rétegeinél tapasztalható.

A hetvenes évek végén a Szlovén Szocialista Köztársaságban is elemezték a nő helyzetének változását a családban.¹³ A szerzők szerint ezek a változások két tényezőnek a függvényei: a nő eddigi családi teendőknek részbeni átruházása a többi családi tagokra, és a család egyes funkcióinak társadalmisítása.

Ez utóbbi alatt azt értették, hogy a korszerű háztartási felszerelések alkalmazása, a korszerű élelmiszeripari termékek és szolgáltatások igénybevétele tehermentesíti a nőt.

A család fejlődését ők is a tradicionálistól a modern típus kialakulása irányában jelölték meg, és ők is az átmeneti típus nagy előfordulási arányával találkoztak. Ami a nyelvi kifejezést illeti, ők nem típusokról, hanem csoportokról beszéltek. Az első csoport a társadalmi-politikai aktivitással tűnik ki. Ide azok sorolhatók, akik tagjai a JKSZ-nek, részt vesznek az öngazgatási szervezetek munkáiban, a helyi közösségben vagy a munkaszervezetben, tagjai a hegymászó társulatoknak, foglalkoznak sporttal vagy továbbképzésen vesznek részt. Ezen a csoporton belül található meg a klasszikus női munkák legegyszerűsebb elosztása. Itt a családokon belül nem létezik tipikus női és férfi munka. A szocialista elvek ilyen családmóddal elterjedését irányozzák elő. A második csoportba azok tartoznak, akik elvben a női emancipáció mellett foglalnak állást, de a gyakorlatban ezt nem tartják be. A szerzők szerint az ebbe a

csoportha tartozó nőknél van egy olyan tendencia is, hogy szívesebben foglalkoznak gyerekeikkel, mintsem hogy ezt a munkát megosszák a férjükkal. Az iskolai végzettség és az életszínvonal átlagosan különben ebben a csoportban a legnagyobb. A családok többsége Szlovéniában ide sorolható. Ez átmeneti csoport, ahol a nő a családban még mindig túl van terhelve munkával. A harmadik csoportba azok tartoznak, akik válásos környezetben nevelkedtek. Ők még elvben sem fogadják el a női egyenjogúságot. Ez tehát a hagyományos család.

A szerzők szerint a családi szerep változása terén bekövetkezett eredményekkel semmi esetre sem lehetünk elégedettek. Az eltelt időszakban inkább lassú evolúciós fejlődésről, mintsem radikális változásokról beszélhetünk.

Befejezés helyett

Jugoszláviában a patriarchális család felbomlásának folyamata az 1950 és 1960 közötti időszakban kezdődött. Ettől fogva a család fejlődése a családi szerepek átrendeződésében (demokratikus elosztásában) és az egyes családi szerepeknek a társadalomra való átruházásában nyilvánult meg. A család szervezésében beállt változások az általános társadalmi folyamatok alakulásának függvényei. Ellenben ezek a változások nem egyenlő üteműek a családi élet különböző területein. Különbségek merülnek fel az elfogadott elvek és gyakorlati megvalósulásuk között a különböző társadalmi rétegek, korosztályok és eltérő földrajzi fekvésű vidékek és kultúrák között.

A nő munkavállalása első lépés a női emancipáció terén, amely megnyitja az utat a modern család kialakulása felé. A nukleáris család még nem azonos a modern demokratikus családdal. „Mert ha a »nukleáris családban« olyan mértékben valósult meg az egyenlőség, mint ahogy ez az elméletben le van fektetve, akkor miért hiányoznak a nők a közéletből, miért élnek továbbra is »házi fogságban«?»¹⁴

Véleményünk szerint a családi élet egyes területén elért fejlődési eredmények közötti diszharmonia akkor keletkezik, ha nincsenek meg a változáshoz szükséges társadalmi feltételek, vagyis ha az össz feltételek nem egyenlő arányban vannak jelen, illetve ha egyes feltételek adva vannak, mások meg hiányoznak. (Olivera Burić)

Az objektív társadalmi feltételek mellett számolnunk kell egy szubjektív tényezővel is: a családi élet az ember legintimebb világa, s elzárkózik a külső hatásoktól. Végül ki kell emelnünk, hogy a demokratikus családmódel elterjedése egybeesik a társadalom humanista törekvéseivel, s egyre több ember számára válik kívánatosná a mindennapi gyakorlatban is.

Jegyzetek

- ¹ Manapság az emberek többsége családban születik, majd később maga is családot alapít. Így a két család között kontinuitás van, mert a házastársi és a szülői szerepet az ember már gyerekként elsajátítja. Egyes szerzők (Kulcsár) egy harmadik családhoz tartozásról — a házastárs családjáról is beszélnek.
- ² A társadalomtudományok szótárában többek között a következők olvashatók a családról: „A társadalomtudomány kutatói egy jellegzetes nehézséggel állnak szemben a család tanulmányozása esetében, mert itt az általános biológiai tulajdonságok átszövődnek a kulturális hagyományokkal.” J. Gould W. Kolb „Dictionary of Social Sciences”. UNESCO, 1964
- ³ Lásd: Engels Frigyes: A család, az állam és a magántulajdon eredete: Marx és Engels válogatott művei: III., Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1975, 165—166. o.
- ⁴ Lewis H. Morgan: Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism, to Civilization, 1881.
- ⁵ Lásd Cvetko Kostić: Sociologija sela. Belgrád, 1969, 194—211. o.
- ⁶ Gordana Cerjan Letica: Naznače o obitelji socijalističke robnе proizvodnje. Pitanja, 1978, 7—8. szám, Záhreb, 32. o.
- ⁷ A nyugati szakirodalomban a nő és a férfi társadalmi egyenjogúságának fogytékosságát a két nem különböző szerepéhez való kötődésében látják. (Nálunk a probléma a gyakorlatnak az elvekkel való összehangolása körül alakult ki.) Szerintük a férfi elsődleges szerepe a családfenntartás, a nőé pedig a családanyai. Így a férfi számára a családi szerepe csak másodlagos lehet, akárcsak a nő számára a családon kívüli munkavégzés, s ez a helyzet már magában is konfliktusos.
- ⁸ Vesna Pušić, Žena i zaposlenost, Sociologija 1981/3—4. Belgrád, 341. o.
- ⁹ Az amerikai társadalomban a hagyományos patriarchális család két évszázaddal ezelőtt kezdett felbomlani és napjainkban már teljesen eltűnik. Európában ez a családtípus még nem tűnt el teljesen, leginkább megtalálható a gazdaságilag fejletlen Dél-Európa vidékein.
- ¹⁰ Lásd Olivera Burić: Teorijsko-metodološki model za istraživanje porodice transformacije i njegoва empirijska provera. Sociologija, 1970/3—4. Belgrád, 331—355. o. és Dr. Olivera Čuković: Promene u porodičnom životu nastale pod uticajem ženine zaposlenosti, Beograd, 1968.
- ¹¹ A jugoszláv szakirodalomban a patriarchális család leírásával legbetheatóbban Vera St. Erlich foglalkozott a „Jugoslovenska porodica u transformaciji” (1964) című művében. A magyar irodalomban Erdei Ferenc műveiben, a jugoszláv magyar irodalomban pedig Penavin Olga „A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)” című könyvében olvashatunk a patriarchális családról.
- ¹² Olivera Burić: Teorijsko-metodološki model za istraživanje porodične transformacije... 347. o.
- ¹³ Erről bővebben lásd: Anuška Ferligaj, Silva, Meznarić, Mirjana Ule: Raspodela svakodnevnih uloga u porodici između projekcije (društva) i stvarnosti porodice.
- ¹⁴ Anđelka Milić: Klase i porodica, 1978, Beograd, 11. o.

Rezime

Razvoj porodice — sa posebnim osvrtom na položaj žene

Istorijskim razvojem porodice prvo su se bavile zastupnici evolucione teorije u antropologiji.

U jugoslovenskoj sociološkoj literaturi poznato je istraživanje porodične transformacije koje je vršila Olivera Burić. Ona je transformaciju porodične uloge posmatrala na delatnom i na deklarativnom planu i to na sledećim oblastima porodičnog života: autoritet, podele rada, komunikacije i rekreacija. Ona je govorila o četiri tipa porodice:

1. usklađene — tradicionalne,
2. neusklađene — delatno progresivne
3. neusklađene — deklarativno progresivne
4. usklađene — savremena

Tipovi 2 i 3 ne predstavljaju posebne stupnjeve na skali transformacije uloga. Obe, u stvari predstavljaju prelazni stupanj između tradicionalne i savremene porodice. Prema rezultatima njenog, a i nekih drugih istraživanja, najveći broj jugoslovenskih porodica spada u ovu prelaznu kategoriju, a u okviru ove prelazne kategorije su u znatnoj većini oni koji su napredniji u stvaranjima, nego u stvarnoj svakodnevnoj praksi. Ovaj nesklad između deklaracije i prakse u velikom broju slučajeva izaziva sukobe i nezadovoljstvo sa brakom. Na transformaciju porodične uloge najviše utiče polna pripadnost, školska sprema, zaposlenost, i stepen urbanizacije.

Na kraju autor konstatuje da nuklearna porodica sama po sebi još nije moderna demokratska porodica.

Summary

Evolution of the Family — and the Situation of Women

The representatives of evolutionary theory in anthropology were the first ones who have dealt with the historical evolution of the family.

The most famous research in Yugoslavia in social sciences is the research of family transformation by Olivera Burić. She has approached this problem from two aspects: practical and declarative treating the following fields of family life: authority, distribution of work, communication and reactions. She has classified families such as:

1. harmonic — traditional
2. disharmonic — progressive in practice
3. disharmonic — declaratively progressive
4. harmonic — modern

Type 2 and 3 are on certain levels of transformation. They both belong to a transitional phase between traditional and modern families. The research shows that the majority of Yugoslav families belong to this phase, most of them having progressive ideas and less being progressive in practice. This discordance between declaration and practice leads to misunderstanding and conflicts in marriage. Transformation of the roles in the family is due to lot

of facts, such as: sexual belonging education, employment, and the level of urbanization.

At the end the author comes to a conclusion that nuclear family by itself is not a modern democratic family yet.